

N. C. Paulescu'nun Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu Adlı Eserinin Ankaralı Ali Rıza Tarafından Yapılan Kısmi Tercümesi: Felsefe-i Hayâtiyye Yâhûd İsbât-ı Vâcib

A Partial Translation of N. C. Paulescu's Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu by Ankaralı Ali Rıza: Felsefe-i Hayâtiyye Yâhûd İsbât-ı Vâcib

MURAT ÖNER

Çankırı Karatekin University

İNAN KALAYCIOĞULLARI

Ankara University

Received: 21.08.2024 | Accepted: 29.12.2024

Abstract: Questions about what life is and the nature of life have been among the most important questions from the very first moment that human beings started to question themselves and the world. The answers to these questions have changed over time and were first addressed within the boundaries of philosophy, and then, in the second half of the nineteenth century, with the emergence of biology as an independent science, they were placed on a scientific basis. N. C. Paulescu was a scientist who came to the fore at the beginning of the twentieth century with his thoughts on life. He gave three lectures on the subject at the University of Bucharest, which were published as *Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu*. Ankaralı Ali Rıza translated the first two lectures of this work into Turkish shortly afterwards and published them as a serialised in *Sırat-ı Müstakim*. Although he planned to translate the third lecture, he could not realise this plan. In this article first discusses the identity of Ankaralı Ali Rıza and the reasons why he translated Paulescu's work, then briefly introduces Paulescu and his works, and finally discusses the ideas in *Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu* through Ankaralı Ali Rıza's partial translation.

Keywords: Philosophy of Biology, N. C. Paulescu, Ankaralı Ali Rıza, *Sırat-ı Müstakim*.

✉ Murat Öner

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü
18100, Çankırı, Türkiye | biomuratoner@gmail.com

✉ İnan Kalaycıoğulları

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü
06100, Ankara, Türkiye | ikalayci@ankara.edu.tr

Giriş

Biyolojinin bağımsız bir bilim haline gelmesinin ardından yirminci yüzyılın başında bu yeni bilimin temel kavramlarını inceleyen felsefi çalışmalar yayımlanmaya başlanmıştır. Bu eserler incelendiğinde, odak noktalarının biyolojinin en temel kavramı olan yaşam kavramı üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Ancak yaşam kavramını ele alan bu eserlerin başlıca iki karşıt görüş çerçevesinde gruplandırılabilirler. Bu görüşlerden biri Darwin'in evrim teorisini takip ederek yaşamın doğal süreçler sonucunda meydana geldiğini savunan evrimci görüş, diğeri ise yaşamın mutlak bir yaratıcı tarafından yaratıldığını iddia eden yaratılışçılıktır.

Yaratılış öğretisini benimseyen Rumen fizyolog N. C. Paulescu (1869-1931) da bilimsel çalışmaları içerisinde yaşamın ne olduğu üzerine yayımlar yapmış, konferanslar vermiştir. 1907 yılında yayımladığı *Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu* [Felsefi Fizyoloji: Amaçsalılık, Materyalizm, Ruh ve Tanrı] adlı eser büyük ilgi çekmiş, hatta Ankaralı Ali Rıza tarafından kısmi olarak çevrilerek Osmanlı aydınlarının ilgisine sunulmuştur.

Ankaralı Ali Rıza'nın yaşamına ve çalışmalarına dair bilgilere ulaşamamakla birlikte, kim olabileceği hususunda şunu söyleyebiliriz: Dönemin kaynaklarında birçok "Ali Rıza" ismine rastlanmakla birlikte bunlar arasında en bilinenleri onunla aynı adı taşıyan ve yine *Sırat-ı Müstakim Mecmuası*'nda yazarlık yapan ve İslam ile ilgili yazılar kaleme alan Ali Rıza ile edebiyat tarihçisi Ali Rıza Seyfi'dir. Yine aynı dergide yazıları okurlarla buluşan Kudüslü Ali Rıza En-Neşşabi ile *Beyânülhak* dergisinde yazıları yayımlanan Ünyeli Ali Rıza da bu isimler arasındadır. Ayrıca, 1916 yılında *İktisadiyat Mecmuası*'nda "İslahat-ı Baytariyye" adlı makaleyi yazan Ali Rıza ile 1921 yılında "Mektepler ve Göz Hıfzısıhhası" ve bundan beş yıl sonra "Beynelmilel Şehirler İttihadı Kongresi" adlı makaleleri çıkaran Doktor Ali Rıza da bulunmaktadır. Ancak yarım kalan çevirinin 1909-1910 yılları arasında yapılmasından ve tamamlanamamasından kalmasından dolayı bu iki ismin de Ankaralı Ali Rıza olmadığı düşünülebilir. Ancak Paulescu gibi bir hekimin metnini çevirmesinden dolayı Ankaralı Ali Rıza'nın hekim veya veteriner ya da bu alanlarda tahsil yapan bir öğrenci olma ihtimali oldukça yüksektir. Kaynaklarda Ankaralı Ali Rıza'nın başka bir çalışmasına rastlanılmamıştır. Yukarıda da değindiğimiz üzere mesleği hakkında fazla

bir bilgiye ulaşamamakla birlikte konuyu yetkin bir şekilde çevirdiğini söyleyebiliriz. Tercüme-yi Fransızca orijinaliyle karşılaştırdığımızda Ali Rıza'nın konu hakkındaki gelişmeleri yakından takip ettiği ve başarılı bir şekilde aktarıldığı görülmektedir.¹

Bilindiği üzere II. Meşrutiyet sonrası görece oluşan özgürlük ortamında, birçok Batılı fikir ve düşünce akımı dergi ve kitaplar üzerinden Osmanlıların düşünce dünyasını daha fazla meşgul etmeye başlamıştır. Bu dönemde, örneğin, Bahâ Tevfik ve kardeşi Fikri Tevfik, 1908 yılında Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi'ni (Bilimsel ve Felsefî Yenilenme Kütüphanesi) kurmuşlar ve burada yayımladıkları eserlerle yerleşik paradigmanın evren-dünya-insan anlayışlarına kuvvetli bir alternatif olabilecek yeni bir paradigmanın altyapısını oluşturmaya çalışmışlardır. Geleneksel İslam öğretisine aykırı materyalist ve evrimci fikirleri yayma çabalarına karşılık İslamcı çevreler de karşıt yayınlarla bu düşünceleri bertaraf etmeye çalışmıştır. Ankaralı Ali Rıza'nın yapmış olduğu çevriyi bu bağlamda ele alabiliriz.

Ankaralı Ali Rıza'nın döneminin önde gelen bilim insanlarından biri olan Paulescu'nun eserini çevirerek Sırat-ı Müstakim gibi İslamcı bir dergide yayınlaması ve metne *Felsefe-i Hayâtîyye Yâhûd İsbat-ı Vâcib* başlığını koyması çok önemlidir. O, hazırlamış olduğu bu çeviri ile birlikte son bilimsel gelişmeleri temele alarak hem İslam dünyasında erken tarihlerden itibaren en önemli konulardan biri olan Tanrı'nın varlığının kanıtlanması problemini katkıda bulunmuş hem de materyalizm ve evrim karşıtı düşüncelerin bilimsel bir zeminde güç kazanmasına çalışmıştır. Bununla birlikte, dönemi için oldukça önemli sayılabilecek bu tercüme girişiminin gereken ilgiyi görmediğini ve etkisinin -döneminin kaynakları incelendiğinde- dergi okurlarıyla sınırlı kaldığını söyleyebiliriz.

Nicolae Paulescu ve *Physiologie Philosophique*

Rumen hekim, fizyolog ve politikacı Nicolae Paulescu, Fransa'da Nicolas Paulesco olarak bilinir, 30 Ekim 1869 yılında Bükreş'te dünyaya gelmiştir. Aristokrat bir aileden gelen Paulescu, parlak bir eğitim hayatına sahip olmuştur. Lise döneminde Fransızca, Yunanca ve Latince öğrenerek klasik metinleri kendi dillerinden okumaya başlamıştır. Lise biyoloji

¹ Tercüme-yi, Fransızca olan orijinali ile karşılaştırdığımızda Ankaralı Ali Rıza'nın herhangi bir ekleme yapmadığı görülmekle birlikte, orijinal çalışma dikkate alınarak bu makalede yer verdiğimiz metnin alt başlıkları tarafımızdan oluşturulmuştur.

öğretmeninden etkilenecek tıp eğitimi almaya karar vermiştir. 1888 yılında Paris Tıp Fakültesi'ne kabul edilmiştir. 1891'de mezun olduktan sonra, ilk görev yeri olan Hotel Dieu Hastanesi'nde stajyer olarak çalışmaya başlamıştır. Burada yaptığı çalışmalarla hocası Prof. Lancereaux'nu etkileyen Paulescu, onun başhekimlik yaptığı Notre Dame de Perpetuel Secours Hastanesi'ne geçmiştir.

1900 yılında, ülkesine hizmet etme arzusuyla Romanya'ya dönen Paulescu, Bükreş'teki "Carol Davila" Tıp ve Eczacılık Üniversitesi'nde ilk Fizyoloji Bölümü'nü kurmuş ve hayatını kaybettiği 1931 yılına kadar bu bölümde çalışmıştır. Paulescu'nun gerek hacimleri ve gerek barındırdıkları bilgilerin önemi açısından öne çıkan iki önemli yapıtı vardır. İlki, hocası Lanceraux ile birlikte 1903-1912 yılları arasında yayımladığı dört ciltlik *Traité de Medicine*'dir [Tıp Üzerine İnceleme]. Bu eserin ilk üç cildi Lancereaux ile birlikte kaleme alınmış, hocasının ölümü üzerine son cilt Paulescu tarafından müstakil olarak çıkarılmıştır. Onun diğer bir önemli eseri ise, 1919-1921 yılları arasında yayımlanan üç ciltlik *Traité de Physiologie Medicine*'dir [Tıp Fizyolojisi Üzerine İncelemeler] (Benția vd., 2021, ss. 407-409).

Paulescu'nun adından en çok söz ettiren yayını ise insülin hormonu üzerine yaptığı çalışmadır. 1916'da sulu bir pankreas özütünün damar yoluyla uygulanmasının pankreası çıkarılmış köpeklerde kan şekerinin artmasının neden olduğu semptomların derhal hafiflemesine neden olduğunu deneysel olarak kanıtlayan Paulescu, 1920'de yayınladığı *Traité de Physiologie Medicine*'de ve 1921'deki yayınlarında, pankreastan pankrein adını verdiği antidiyabetik hormonu başarıyla izole edebildiğini çok titiz ve ikna edici bir şekilde göstermesine rağmen, Banting ve Best adlı Kanadalı araştırmacılar 1922'de insülin hormonunu izole etmeyi başardıklarını bildiren bir çalışma yayınlamış ve 1923 yılı Tıp ve Fizyoloji ödülünü kazanmışlardır. Bu keşfin Paulescu tarafından yapıldığına dair itirazlara rağmen sonuç değişmemiştir (De Leiva vd., 2011, ss. 453-455).

Bir politikacı olarak Paulescu, Yahudi karşıtı görüşleriyle bilinir. Aşırı sağcı bir politikacı olan A.C. Cuza ile birlikte 1922'de Ulusal Hıristiyan Birliği'nin kurucularından biri olmuştur. Birliğin adı ilerleyen yıllarda Ulusal Hıristiyan Savunma Birliği'ne dönüşmüş ve liderleri Cuza ve Goga, 1937'de ilk antisemit yasaları kabul eden yeni bir hükümet kurmuştur. Paulescu'nun

1900'lerin başından başlayarak 1931'deki ölümüne kadar yazdığı kitapları ve Cuza ile çıkardıkları *Apararea Nationala* (Ulusal Savunma) adlı gazetede yazdığı makaleleri, bu yasaların teorik temelini oluşturmuştur (Laron, 2008, s. 492).

Paulescu yaratılış öğretisini benimseyen ve evrim karşıtı fikirleriyle tanınan bir bilim insanıdır. Yazılarında, konferanslarında ve derslerinde biyolojik terimlerle yaratıcı figürünü, ruhun varlığını ve materyalizmin hatalarını açıklamaya çalışmıştır. 1903 tarihli “La génération spontanée et le darwinism devant la méthode experimentale” (DeneySEL Yöntem Karşısında Kendiliğinden Üreme ve Darwinizm) ve 1908 yılında kaleme aldığı “Physiologie philosophique: definition de la physiologie, méthode experimentale, generation spontanée et Darwinism” (Felsefi Fizyoloji: Fizyolojinin Tanımı, DeneySEL Yöntem, Kendiliğinden Üreme ve Darwinizm) adlı makalelerinde dönemin evrimcilerinin savunduğu kendiliğinden üreme teorisine ve Darwinizm'e karşı çıkmıştır (De Leiva-Hidalgo & De Leiva-Pérez, 2023, s. 1526).

Bükreş Üniversitesinde 1905 yılında verdiği üç konferansın metinlerini içeren ve 1907'de yayımlanan *Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu* [Felsefi Fizyoloji: Amaçsallık, Materyalizm, Ruh ve Tanrı]² adlı eserinde biyolojide gerçekleşen her olayın bir gaye içerdiğini, materyalizmin hatalı bir görüş olduğunu ve ruhun ve Tanrı'nın varlığını savunmuştur (Paulescu, N. C., 1907). Ankaralı Ali Rıza da kısa bir süre sonra, onun bu eserinin ilk iki konferansını *Sırat-ı Müstakim Mecmuası*nda tefrika olarak yayımlamıştır. “Felsefe-i Hayâtiyye Yahûd İsbât-ı Vâcib (Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması)” başlığı altında makale, yaklaşık iki yıllık süre içerisinde on bir kısım olarak yayımlanmıştır:

1. Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Giriş ve Canlı Varlıkların Gözlemlenmesi³

² Biz bu kitabın bir kopyasını İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulduk ve kütüphane aracılığıyla dijital bir kopyasını edindik. Elde ettiğimiz kitabın kapağında Dârü'l-fünûn Kütüphanesi damgası vardı. Çok büyük bir ihtimalle çevirmen Ankaralı Ali Rıza kitaba bu yolla ulaşmış ve hatta çeviri yaparken bizim de ulaştığımız bu kitabı kullanmıştır.

³ “Felsefe-i Hayâtiyye Yahûd İsbât-ı Vâcib: İfâde ve Mevcûdât-ı Zevî'l-Hayâtın Müşâhedesi”, *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 3 Sayı 60, s.123-125 (13 Şevval 327/ 15 Teşrîn-i Evvel 325 Perşembe/ 28 Ekim 1909).

2. Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Canlı Varlıkların Evrim ve Üremesi⁴
3. Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Yaşam- sal Fenomenler⁵
4. Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Canlı- larda İlişki Fenomenleri⁶
5. Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Bilinçli İçgüdüsel Tepkiler⁷
6. Biyoloji Felsefesi'nden İradî Eylemler, Soyut ve Genel Fikirler – Akıl Yürütme – Yargılar⁸
7. Biyoloji Felsefesi'nden: İradî Eylemler⁹
8. Biyoloji Felsefesi'nden : Kendiliğinden Üreme Hipotezi¹⁰
9. Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Yaşamın Kökeni¹¹
10. Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Yaşamın Kökeni II¹²

⁴ “Felsefe-i Hayâtiyye Yâhûd İsbât-ı Vâcib: Zevî'l-Hayâtın Tekâmül ve Tenâsülü”, *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 3 Sayı 61, ss.138-139 (20 Şevval 327/ 22 Teşrin-i Evvel 325 Perşembe/ 4 Kasım 1909).

⁵ “Felsefe-i Hayâtiyye Yâhûd İsbât-ı Vâcib: ‘Alâ'im-i Hayâtiyye”, *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 3 Sayı 62, ss. 152-153 (27 Şevval 327/ 29 Teşrin-i Evvel 325 Perşembe/ 11 Kasım 1909).

⁶ “Felsefe-i Hayâtiyye Yâhûd İsbât-ı Vâcib: Zevî'l-Hayâtda Hâdisât-ı Nesebiyye”, *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 3 Sayı 63, ss. 171-173 (4 Zilka'de 327/ 5 Teşrin-i Sâni 325 Perşembe/ 18 Kasım 1909).

⁷ “Felsefe-i Hayâtiyye Yâhûd İsbât-ı Vâcib: İdrâkî Olan Te'âmülât-i Sevk-i Tabîa”, *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 3 Sayı 64, ss.186-187 (11 Zilka'de 327/ 12 Teşrin-i Sâni 325 Perşembe/ 25 Kasım 1909).

⁸ “Felsefe-i Hayâtiyye'den: Ef'âl-i İradîyye Efkâr-ı Mücerrede ve 'Umûmiyye – Kuvve-i Muhâkeme – Kuvve-i Müdrike”, *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 3 Sayı 67, s. 232-233 (3 Zilhicce 327/ 3 Kânûn-ı Evvel 325 Perşembe/ 16 Aralık 1909).

⁹ “Felsefe-i Hayâtiyye'den 7-: Ef'âl-i İradîyye”, *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 3 Sayı 68, ss. 251-252 (10 Zihlicce 327/ 10 Kânûn-ı Evvel 325 Perşembe/ 23 Aralık 1909).

¹⁰ “Felsefe-i Hayâtiyye'den 8: Tenessül Bi-Nefsîhi Faraziyyesi”, *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 3 Sayı 73, ss. 331-332 (15 Muharrem 328/ 14 Kânûn-ı Sâni 325 Perşembe/ 27 Ocak 1910).

¹¹ “Felsefe-i Hayât Yâhûd İsbât-ı Vâcib: Menşe'-i Hayât”, *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 4, Sayı 85, ss. 116-118 (11 Rebiu'l-Âhir 328/ 8 Nisan 326 Perşembe/ 21 Nisan 1910).

¹² “Felsefe-i Hayât Yâhûd İsbât-ı Vâcib: Menşe'-i Hayat II”, *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 4 Sayı 86, ss. 133-134 (18 Rebiu'l- Âhir 328/ 15 Nisan 326 Perşembe/ 28 Nisan 1910).

11. Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Uyarıcılar – Kendiliğindenlik – Cansız Cisimlerde Ereksellik¹³

Ankaralı Ali Rıza bu kitapta yer alan Ruh ve Tanrı adlı konferansı da çevirmeyi planlamış, ancak hayata geçirememiştir. Bunu “Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Uyarıcılar – Kendiliğindenlik – Cansız Cisimlerde Ereksellik adlı yazısının sonunda “devamı var” yazmasından anlıyoruz. Ancak başka bir yazı yayınlanmamıştır.¹⁴

Felsefe-i Hayâtiye Yahûd İsbât-ı Vâcib

Ankaralı Ali Rıza, “Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Giriş ve Canlı Varlıkların Gözlemlenmesi başlıklı ilk kısımda önce çeviriyi neden yaptığını açıklar, ardından *Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu* adlı kitabın ilk metni olan “Finalité” adlı konferansın çevirisine başlar. Burada, Paulescu'nun canlıların ayırt edici özelliklerinden ilki olarak kabul ettiği yaşamsal morfolojiyi ele alır ve yaşamsal morfoloji başlığı altında canlılarda görülen özelliklerden vücut, biçim, organizasyonu açıklar.

Paulescu'ya göre; yaşam bilimi demek olan biyolojiden ve bunun onun en önemli dalı olan fizyolojiden hareketle şöyle bir soru sorabiliriz:

Yaşamın nedenleri nelerdir? Diğer bir tabirle bir canlıyı meydana getiren sebep nedir? Bu mesele pek eski zamanlardan beri insanlığı meşgul etmiş, etmiş ve pek etraflı bir şekilde bu sorunun çözümüne çalışılmıştır. Böyle bir meseleye cevap verebilmek ve bu cevabın kesin ve itiraz edilemez olabilmesi için deneysel yöntem ve deneysel bilimlerin kaidelerini takip ederek bilinenden bilinmeyene, sonuçlardan bu sonuçların nedenlerine geçiş yapacağız. Deneysel yöntem gözlem, hipotez ve araştırma yani hipotezi deneysel delillerle ispat etmek olmak üzere üç esasa dayanır.

Dolayısıyla biz de yaşam ve canlı varlıkları tarafsız olarak mükemmel bir şekilde gözlemleyeceğiz ve hayatın temel ve ayırt edici niteliklerini ortaya koyduktan sonra yaşamsal niteliklere makul bir sebep keşfedebilmek için analoji yoluyla bir ilişki, bir yargı ve bir karşılaştırma arayacağız ve

¹³ “Felsefe-i Hayât Yâhûd İsbât-ı Vâcib Münnebbihât – İhtiyâr – Cemâdâtda Gâ'iyet”, *Sırat-ı Müstakim*, Cilt 4 Sayı 88, ss. 171-173 (3 Cemâziye'l-Evvel 328/ 29 Nisan 326 Perşembe/ 12 Mayıs 1910).

¹⁴ Bu konferans Darwinci hipotez ve Ruh ve Tanrı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

sonra bu sebebi deneyle doğrulatacağız (Paulescu, N. C., 1909a, Felsefe-i Hayâtiyye I, ss. 123-124).

I. Canlı Varlıkların Gözlemlenmesi

Paulescu'ya göre, bilimsel gözlemler, canlıların cansızlarda rastlanılmayan iki temel özelliğe sahip olduğunu gösterir:

1. Bir vücut, bir şekil, bir organizasyon, bir gelişim, bir üreme, kısaca söylemek istenirse özel bir morfoloji.
2. Beslenme ve ilişki fenomenleri¹⁵, özel bir fizyoloji.

A.Yaşamsal Morfoloji

1. Vücut - Bütün doğal cisimlerde olduğu gibi canlı varlıklar, madde ve kuvvetten oluşmuş bir vücuda sahiptir. Kimyasal analiz canlıların en önemlileri karbon, azot, hidrojen, oksijen, kükürt ve fosfor olan birçok elementten şekillendiğini göstermektedir. Bu elementler, hemen bütün canlılarda belirli oranlarda birleşerek bir karmaşık madde meydana getirirler, yani protoplazmayı oluştururlar. Yalnızca canlılarda bulunan protoplazma, canlıların vücutlarının temel kısmını meydana getirir.

2. Biçim - Bir mermer parçası tek başına bir heykel yapamadığı gibi bir protoplazma parçası da bir canlı varlık oluşturamaz. Protoplazmanın yaşayabilmek için bir biçim alması gerekir ki bu da hücredir. Hücre, canlı varlığa ait bir morfolojik unsur olup bütün canlıların vücutları ya bir hücreden ya da çok hücreden oluşmuştur.

3. Organizasyon - Organizasyon tek hücrelilerle çok hücrelilerde ayrı ayrı ele alınmalıdır. Tek hücrelilerin vücutlarını oluşturan hücre oldukça karmaşık bir organizasyona sahiptir. Onu oluşturan protoplazma homojen değildir. Hücrenin çoğalmasına ve hayati önem taşıyan beslenme ve ilişki fenomenlerinin icrasında özel bir role sahip çok sayıda organel ayrılır.

¹⁵ Paulescu, bu fenomeni phénomènes de relation yani "ilişki fenomeni" olarak adlandırmış ve canlının çevresinden gelen etkilere verdiği tepkileri ele almıştır. Ancak Ankaralı Ali Rıza, buradaki relation kelimesini soy anlamına gelen neseb kelimesiyle Türkçeye aktarmış, bu nedenle phénomènes de relation'u 'alâ'im-i nesebiyye olarak çevirmiştir. Ancak orijinal metne baktığımızda phénomènes de relation canlının çevresiyle olan ilişkisi sırasında ortaya çıkan fenomenleri karşılamak için kullandığından bu makalenin devamında phénomènes de relation Paulescu'nun kullandığı şekilde ilişki fenomeni olarak kullanılacaktır (Paulescu, N. C., 1907, s. 26).

Bu organellerin en önemlisi çekirdek olup meyvenin çekirdeği gibi hücrenin ortasını işgal eder. Bütün hücreler bir çekirdeğe sahiptir.¹⁶

Çok hücreli varlıklarda organizasyon fevkalade karmaşıklaşır. Aslında bu varlıkların vücudunu oluşturan hücrelerden her biri, tek hücrelilerde gördüğümüz temel organizasyonu korurlar. Fakat bunlardan bazıları birbirlerinden farklılaşarak, bütünü ihtiyaçları oranında diyastazlar, hemoglobün, kasılabilir maddeler gibi şeyler üreterek bir özel işlev üstlenirler. Aynı işi görmek için farklılaşan hücreler birleşerek dokuları oluşturur. Bu dokular da birleşerek son derece karmaşık bir bünyenin organlarını ve sistemlerini meydana getirirler. Bu organ ve sistemlerin her biri çok hücreli varlığın bir işlevini yerine getirir ki, bunların geneli, bir bireyi meydana getirir (Paulescu, N. C., 1909a, Felsefe-i Hayâtiye I, s. 124).

Paulescu'ya göre, canlının organizasyonu son derece karmaşık bir sıra eylemden meydana gelir ve bunun sonucunda belirli bir işlevi meydana getiren organlar oluşur. Bu işlevler, canlı hücrelerin ve bireylerin yaşamsal olgularının gerçekleştirilmesine ve üremeye katkıda bulunur. Canlının organizasyonu çok açık ve belirgin bir erekselliğe sahiptir. Paulescu bu durumun doğruluğu kanıtlayacak binlerce örnek olduğunu söyler ve bu örneklerin sadece birkaçını vermenin yeterli olacağını iddia eder: Karaciğer ve pankreas gibi sindirim bezlerinin hücreleri embriyonik yaşamın ilk günlerinden itibaren farklılaşır, ancak doğumdan bir süre sonra görevlerini yerine getirmeye başlarlar. Gözdeki kornea tabakası ve billur cisimin hücreleri doğumdan sonra ağısı tabakaya düşecek ışık ışınlarını geçebilmesi için embriyonun oluşumu esnasında saydamlaşırlar. Hamilelikten sonra işlev kazanan meme hücreleri doğumdan önce farklılaşıp ayrılmaya başlar. Bu örnekler, istisnasız canlının bütün hücre ve organlarına uygulanabilir (Paulescu, N. C., 1909a, Felsefe-i Hayâtiye I, s. 125).

Ankaralı Ali Rıza'nın "Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Canlı Varlıkların Evrim ve Üremesi" adıyla çevirdiği ikinci kısımda, Paulescu'nun yaşamsal morfoloji başlığında ele aldığı son özellik olan evrim ve üreme ele alınır.

¹⁶ Bugün bu bilgi geçersizdir. Prokaryotlar çekirdek ihtiva etmezler.

4. Evrim¹⁷ ve Üreme

Paulescu'ya göre, yukarıda anlatılanlarla canlı varlığın mekân bakımından morfolojisi incelenmiştir. Canlı varlığı zaman bakımından incelediğimizde ise karşımıza iki olay çıkar; birincisi bireyin gelişimi, ikincisi ise türün devamını sağlayan üremedir. Bilimsel gözlemler, bize her canlının tek hücre olarak yaşamına başladığını göstermektedir. Bu ilk hücrenin gelişim düzeni, bireyin tek veya çok hücreli olmasına göre farklılık gösterir. Tek hücrelilerde, doğduğu andan itibaren hücre büyür. Belirli bir zamana ulaşınca iki yeni canlı varlığı meydana getirmek üzere kendiliğinden ikiye bölünür. Bu andan sonra eski hücreden, eski bireyden hiçbir eser kalmaz, yerini iki yeni bireye bırakmıştır. Bu iki yeni birey de beslenme ve ilişki fenomenlerini gösterir ve her biri büyür ve bölünür. Bu böyle devam eder. Weismann¹⁸ tek hücreli varlıkların ebedî ve ölümsüz olduğu iddia ediyorsa da bu varlıklar tesadüfen ölebilir. Yani bunlarda doğal ölüm yoktur (Paulescu, N. C., 1909b, Felsefe-i Hayâtiye II, s. 138).

Paulescu'ya göre, çok hücrelilerin gelişimi üreme öncesi devir, üreme devri ve üreme sonrası dönem olmak üzere üç evreye sahiptir:

1. Üreme öncesi devir; canlı bu devirde hücrelerinin sayısını artırarak büyür ve üremeye hazırlanır. Bu hücre çoğalması tek hücrelilerde olduğu gibi sınırsız değildir. Organlar ve sistemler belirli bir gelişim aşamasına gelince (yetişkinlik) hücrelerin bölünmesi ve bireyin büyümesi sona erer.

2. Üreme devri; canlının üreme amacı için farklılaşmış hücrelerinin (üreme ve eşeysel hücreler) yardımıyla üreme meydana gelir.

3. Üreme sonrası dönem; bu dönemde görevleri üreme hücrelerine uygun bir ortam hazırlamak olan bireyin vücudunu oluşturan hücreler faydasız hale gelerek er veya geç geriler, beslenme ve faaliyetleri giderek azalır ve sonunda yaşlanırlar. Bunun sonucu ölümdür. Çok hücrelilerde görülen gelişimde bir amaç, bir ereksel neden vardır ki o da üremedir. Bütün yaşamsal faaliyetlerin hepsi bunu yerine getirmek içindir. Dikkat çekicidir ki, organizasyon gibi bu gelişim de bilinçsizdir, gelişimi gerçekleştiren amaç, canlı varlık tarafından bilinmez (Paulescu, N. C., 1909b, Felsefe-i Hayâtiye II, s. 139).

¹⁷ Paulescu, burada evrim kelimesini kullansa da buradaki kastı organizmanın gelişimidir.

¹⁸ August Weismann (1834-1914), Alman biyolog ve evrimci.

Ankaralı Ali Rıza'nın "Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Yaşamsal Fenomenler" adıyla çevirdiği üçüncü kısımda, Paulescu'nun canlıların ayırt edici özelliklerinden ikincisi olan yaşamsal fenomenler ele alınır. Bunlar, beslenme ve ilişki fenomenleri olarak ikiye ayrılarak beslenme fenomenleri irdelenir.

B. Yaşamsal Fenomenoloji

Paulescu'ya göre, bütün canlı varlıkların ve genel bir tabirle bütün hücrelerin, yaşayabilmek için belirli biçim ve oranlarda eşkâl ve madde ve enerji içeren bir dış ortama ihtiyacı vardır. Bu ortam, su, oksijen ve bir miktar inorganik ve organik maddeye (albüminoid, hidrokarbon, yağ) ve yeterli miktarda sıcaklık, ışık ve basınca sahip olmalıdır. Bu şartların hepsine sahip olmayan bir ortama bir canlı konulursa, yaşayamaz ve ölür. Bazen böyle bir ortamda yaşamın devam ettiği görülürse de bu yaşam belirgin değil, gizli yaşam halindedir. Örneğin suyun bulunmadığı zaman zarfında bir buğday tanesi senelerce âtil bir hâlde kalır; ancak kendine gerekli olan neme rastladığı zaman canlanır. Saydığımız bütün şartlara sahip bir ortama bir canlı konulursa çok önemli bir dizi eylem meydana gelir ki buna yaşamsal fenomenler denilir. Bunlar, beslenme fenomenleri ve ilişki fenomenleri olarak iki gruba toplanabilir: (Paulescu, N. C., 1909c, Felsefe-i Hayâtiyye III, s. 152).

1. Beslenme Fenomenleri

Canlı, besin maddelerini çevreden alır. Eğer bu maddeler katı halde iseler onları emilebilir ve içlerine nüfuz edilebilir sıvı haline dönüştürürler (sindirim). Besin maddeleri sindirilip emilebilecek hale geldikten sonra vücut içine alınır (emilim). Ve bir dönüşüme uğrayarak kısmen protoplazmaya kısmen de canlıya özgü ve ona lazım olan organik maddeye (albüminoid, hidrokarbon, yağ) dönüşür (özümleme). Bu organik maddeler hücrelerde biriktirilerek yedek besinleri oluşturur. Bunlar, tıpkı yanıcı cisimlere benzer, kolayca ayrışır. Bu ayrışmadan meydana gelen ürünler, karbondioksit, su, üre, vb. oluşturmak üzere oksijenle birleşerek hareket ve ısı şeklinde (enerji) açığa çıkarırlar (yadımlama). Aynı zamanda karbondioksit, su, üre güç ayrışan cisimler olduklarından organizmaya yararsız olacağından dışarı atılır (boşaltım) (Paulescu, N. C., 1909c, Felsefe-i Hayâtiyye III, s. 152).

Paulescu'ya göre, istisnasız bütün beslenme fenomenleri çok açık bir erekselliğe sahiptir ve belirli bir düzende birbirlerini takip ederler.

Sindirimin amacı besin maddelerini emilebilecek hale getirmek, emilimin amacı protoplazmanın ve yedek besinlerin oluşumuna diğer bir tabirle özümlemeye hizmet etmek, özümlemenin amacı da yadımlama yapmak, yani yedek besinlerin sahip olduğu enerjiyi açığa çıkarmak ve son olarak da boşaltımın amacı organizmaya zararlı olan maddeleri dışarıya atmaktır. İşte birbirlerine ereksel bağ ile bağlı olan bütün bu eylemler genel bir amaca hizmet eder ki bu amaç bireyin hayatta kalması ve türün devamıdır (Paulescu, N. C., 1909c, Felsefe-i Hayâtiyye III, ss. 152-153).

2. İlişki Fenomenleri

Canlı varlıklar, çevrelerindeki ortamın enerjisinin tesiri altında kalırlar. Bu tesir varlığın çevresinde meydana gelir ki buna etki denir. Bu etki bir silahta olduğu gibi hakiki bir enerji patlamasına neden olur, bu da kendini hareket şeklinde gösterir. Buna da tepki denir. Tepki hareketleri da ima bir amaca uyarlanır. Bu amaç ya besin tedarigi ya da üremeye yöneliktir. Bazı tepki eylemleri de vardır ki, çevre şartlarının olumsuz yönde değişmesiyle meydana gelir. Bu nedenle verilen tepkiler, canlı için olumsuz şartları barındıran çevreyi terk etmek ve uygun şartların olduğu bir yere gitmek içindir (Felsefe-i Hayâtiyye III, s. 153).

I. Bir hücrelilerde etki ve çevrenin tesiri, vücutlarını oluşturan protoplazma kütlelerinde bir tepki uyandırır ki, bu tepki daima bir amaca uygun hareketle kendini gösterir. Bu hareketlere genel olarak taksi (taxis) adı verilir.

II. Yüksek organizasyonlu çok hücrelilerde ve insanda ilişki fenomenlerinin gerçekleşmesi için özelleşmiş hücreler (nöron ve kas lifleri) mevcut olduğundan bu olgular aşırı derecede karmaşıktır (Paulescu, N. C., 1909c, Felsefe-i Hayâtiyye III, s. 153).

“Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Canlılarda İlişki Fenomenleri” başlıklı dördüncü kısımda, yaşamsal fenomenlerden ikincisi olan ilişki fenomenleri ele alınır. Yüksek organizasyonlu çok hücrelilerde ve insanlarda ilişki fenomenleri bilinçsiz ilişki fenomenleri ve bilinçli ilişki olguları olarak iki gruba ayrılır. Bilinçsiz ilişki fenomenleri otomatik ve refleks eylemlerdir. Bilinçli ilişki olguları da içgüdüsel eylemler ve iradî eylemler olmak üzere iki grupta toplanır. İç güdüsel eylemler ise, bilinçli etkiler veya duyumlar ve bilinçli içgüdüsel tepkiler olarak ikiye

ayrılır. Bu kısımda, bilinçsiz ilişki fenomenleri, bilinçli ilişki olgularından ise içgüdüsel eylemlerin alt başlığı olan bilinçli etkiler ve duyumlar ele alınır.

Paulescu'ya göre yüksek organizasyonlu çok hücrelilerde ve insanlarda ilişki fenomenleri iki grupta ele alınabilir:

1. Bilinçsiz etki ve tepkilerden oluşan ilişki fenomenleri
2. Bilinçli etki ve tepkilerden oluşan ilişki fenomenleri

Birinci sınıfa otomatik ya da refleks eylemleri olarak bilinen olgular girerken, ikinci sınıfa içgüdüler ve bilinçli eylemler girer.

A. Bilinçsiz İlişki Fenomenleri

Otomatik ve Refleks Eylemleri- Canlının özelleşmiş hücreleri üzerine dışarıdan gelen enerji etki ederek bu hücrelerde kimyasal değişimler meydana getirir. Bunun sonucunda canlılara özgü bir enerji biçimi olan sinirsel akım meydana gelir ve bu sinirsel akım, birçok sinir hücresinden geçerek, bir kas hücresine ulaşarak son bulur ve burada tepki meydana getirir. Ne etki ne de tepki bilinçlidir. Refleks eylemleri bireyin haberi olmaksızın gerçekleşir. Bu olaylar bireyin beslenmesi, çevresiyle olan ilişkisi ve üremesiyle ilişkilidir (Paulescu, N. C., 1909d, Felsefe-i Hayâtiyye IV, s. 171).

B. Bilinçli İlişki Fenomenleri

1. İçgüdüsel Eylemler

a) Bilinçli etkiler veya duyumlar, belirli fikirler- İnsanda etkiler bazı hallerde hissedilir ve bilinçli hale gelir. Duyu aygıtlarının sayısına göre duyum çeşidi vardır: Görme aygıtına ışık duyumları, termal aygıtına sıcak ya da soğuk duyumları, dokunma aygıtına temas ya da basınç duyumları, işitme aygıtına ses duyumları, tat alma aygıtına tat duyumları, koku alma aygıtına koku duyumları karşılık gelir. Dış etkilerden doğan bu duyumlardan başka iç etkilerden kaynaklanan, iç organlarda ve hatta dokuların içlerinde ortaya çıkan başka duyumlar da vardır (Paulescu, N. C., 1909d, Felsefe-i Hayâtiyye IV, s. 172).

Bilimsel gözlemler bize gösteriyor ki, beyin kabuğunun hücrelerini tahrip eden durumlar duyuların ve hafızanın kaybına yol açar. Bu durumdan anlıyoruz ki duyumların ortaya çıktığı ve saklandığı yer beyin kabuğu hücreleridir. Beyni olmayan hayvanlarda (örneğin böcekler gibi) beyin kabuğunun görevini ganglionlar yerine getirir. Bütün sinir hücrelerinin esas görevi sinirsel iletiyi nakletmektir. Beyin hücreleri sinirsel iletiyi belirleyip iletse

de asıl idrak edenler bu hücreler değildir (Paulescu, N. C., 1909d, Felsefe-i Hayâtiyye IV, s. 172).

Paulescu'ya göre bütün duyumların kendine has özellikleri vardır. Örneğin bir ışık hissi, az ya da çok bir şiddete ve bir renge sahiptir. Benzer bir şekilde bir ses hissi, şiddet, irtifa ve tını açığa çıkarır. Dokunma, tat, sıcaklık ve koku hislerinin tamamı da özel niteliklere sahiptir. Bir şey veya bir olaydan ortaya çıkan enerji bazen birçok organ üzerinde etki meydana getirir ve bu yolla bizde birçok duyum vücuda getirir. İnsan ve yüksek organizasyonlu hayvanlar, bu çok sayıdaki duyumları ve onların çok sayıdaki niteliklerini, birbirleriyle karıştırma ve bir bütün haline getirme yeteneğine sahiptir. İşte bu sayede bu şey veya olay tanımlanabilir ve onun hakkında özel bir kavram ya da düşünce meydana gelir. Doğanın varlıkları ve olaylarından üretilen duyumlardan ileri gelen özel fikirler, insan ve yüksek organizasyonlu hayvanların bilgisinin temelini oluşturur (Paulescu, N. C., 1909d, Felsefe-i Hayâtiyye IV, ss. 172-173).

“Biyoloji Felsefesi ya da Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması: Bilinçli İçgüdüsel Tepkiler” başlıklı beşinci kısımda ise, yukarıdaki sınıflamaya göre, içgüdüsel eylemlerden biri olan bilinçli iç güdüsel tepkiler beslenmeye, savunmaya ve üremeye ait içgüdüler olmak üzere üç grupta ele alınır.

b) Bilinçli içgüdüsel tepkiler- Özel duygusal olmayan fikirler, yani canlı birey için alakası olmayan varlıklar ve olaylar ile meydana gelen özel fikirler tepkilere neden olmaz. Aksine, etki eden ve heyecanlandıran fikirler, bireyde birtakım tepkiler meydana getirir ve bunlar, karşı konulamaz bir eğilim ya da dürtünün tesiriyle, bireyin ne olduğunu bilmediği bir amaç üzerine muntazam bir şekilde gerçekleşir, yani birey yaptığını bilir, fakat neden yaptığını bilmez. Bu bilinçli tepkilere eşlik eden duygusal unsur, duyumların duygusal unsurunun hoş veya nahoş olmasına göre, az veya çok zevk ya da hoşnutsuzluk hissiyle anlaşılır (Paulescu, N. C., 1909e, Felsefe-i Hayâtiyye V, s. 186).

Paulescu'ya göre, bir duygu oluşturan özel fikir ile, bunu takip eden tepkiden oluşan davranışların tümüne içgüdü denir ve içgüdüler canlının beslenmesine, savunmasına ya da üremesine ait olmak üzere göre üç gruba ayrılır. İç güdüler, refleks eylemleri gibi bireyin korunması ve türün devamı için gerçekleştirilir. Ancak reflekslerden farklı olarak bilinçlidirler. Yani birey yaptığını bilir, neden yaptığını bilmez. Reflekslerde bazen bireyin ne

eylemden ne de eylemin amacından haberi olur. İçgüdü, bütün yüksek organizasyonlu hayvanlarda önemli bir rol oynar. Şöyle ki, yüksek organizasyonlu hayvanların refleksler haricinde bütün eylemleri içgüdüselidir. İnsanda bile, refleksif ve bilinçli olan eylemlerin dışındaki eylemlerin tümü içgüdüsel eylem sınıfına girer (Paulescu, N. C., 1909e, Felsefe-i Hayâtîyye V, ss. 186-187).

“Biyoloji Felsefesi’nden İradî Eylemler, Soyut ve Genel Fikirler – Akıl Yürütme – Yargılar” başlıklı 6. Kısımda da, bilinçli ilişki olguların ikinci grubu olan iradî eylemler irdelenir. İradî eylemler, soyut ve genel fikirler, yargılar, akıl yürütme ve iradî tepkiler olmak üzere iki başlık altında incelenir:

2. İradî Eylemler

a) Soyut ve genel fikirler. -Yargılar. - Akıl yürütme - Hayvanlarda fikir daima özeldir, yani falan vücut veya falan olayı bilir, tanır. İnsan da diğer hayvanlar gibi özel fikirlere sahiptir. Fakat bu özel fikri oluşturan duyumlardan veya bunların niteliklerinden bir veya birkaçını ayırt ve göz ardı etme ile bazısını tutma ve koruma yeteneğine sahiptir. Örneğin bir kâğıt parçası önünde bir kimyager çeşitli duyumları (görsel, dokunsal, termal, işitsel) ve onların niteliklerini göz ardı ederek ancak kimyasal bileşimini dikkate alır. Kimyager için bu kâğıt parçası belirli oranlarda bir araya gelmiş karbon, oksijen, hidrojenin bileşiminden başka bir şey değildir. İşte bu kâğıt yaprağı özel fikrinden kâğıdı tarif edebiliriz ki bu bir soyut fikir olur. İnsan bir defa bir soyut fikir ürettikten sonra onu genelleştirir. Fakat bu genelleştirmenin hatalı olmaması için daima gözlem ve deney ile denetlenmelidir. Yukarıdaki örnekte geçen kimyager analizle elde ettiği kimyasal bileşimi bütün kâğıt yapraklarına atfedecektir. İnsan, soyut ve genel fikirleri sözlü veya yazılı kelimeler olan geleneksel işaretlerle temsil eder. Yalnızca insan, fikirleri soyutlama ve genelleştirme gücü anlamına gelen bir dile sahiptir. İnsan soyut ve genel fikirleri birbiriyle ilişkilendirerek bir yargı ve akıl yürütme inşa eder (Paulescu, N. C., 1909f, Felsefe-i Hayâtîyye VI, ss. 232-233).

Paulescu’ya göre bu yargı ve akıl yürütmenin yardımıyla ve nedensellik ilkesine dayanarak -uygun bir neden olmadıkça hiçbir şey meydana gelmez ilkesi insan biliminin temelidir- bilinenden bilinmeyene giderek, varlıklardan ve olgulardan nedenler ve yasalara ulaşarak bunlardan sonuçlar çıkarır. Varlıklar ve olgulardan nedenler ve yasalara ulaşmak için fikirleri

soyutlamak ve genelleştirmek ve bunları akıl yürütme ile birleştirmek bilimdir. Yüksek organizasyonlu hayvanlar arasında bu yolla bilim yapan yalnızca insandır. Bu düşünceye göre insanı tarif etmek gerekirse, insan bilimsel bir hayvandır (L'homme est un animal scientifique) demek gerekir (Paulescu, N. C., 1909f, Felsefe-i Hayâtiye VI, s. 233).

b) İradî tepkiler - Bütün etkilerin, duyumların ve özel fikirlerin tepkilere yol açması gibi, yargılar ve akıl yürütmeler halinde düzenlenmiş soyut ve genel fikirler de tepkiler meydana getirirler. O hâlde iradî eylem bir akıl yürütme ve onu takip eden bir tepkinin toplamıdır denilebilir. İradî eylemler de içgüdü gibi yararlı bir amaç üzerine gerçekleştirilir. Ancak içgüdülerden farklı olarak amaç ve gaye de bilinir. İnsan gerçekleştirdiği eylemin hangi amaca dayandığını bilir. Örneğin şekerin ve bu gibi karbonhidratların hücrelerinin beslenmesi için gerekli olduğunu bilerek beslenmesine dahil eder. Halbuki henüz içgüdü ile hareket eden çocuk, şeker parçasını mutlaka tatlı olduğu için yer, bedeninin ihtiyacını asla bilmez. İçgüdüyle, yaptığı eylemin fizyolojik amacını bilmeyerek zevk veya ihtiyacın tesiriyle gerçekleştirir. Böylece insanın bir aile kurmak için akıl yürütme ile gerçekleştirdiği evlilik de bir iradî eylemdir. Halbuki hayvanların çiftleşmesi bir ihtiyaç tesiriyle gerçekleştiğinden amacı bilinçsiz olan bir içgüdüdür. Bu örneklerde görülüyor ki insan bilerek ve kasten fizyolojik amacını gerçekleştirmek, yani hayatın korunması ve neslin devamını sağlamak için içgüdüsel eylemleri iradî eylemlere dönüştürmek istiyor (Paulescu, N. C., 1909f, Felsefe-i Hayâtiye VI, s. 233).

Bazı yazarlar, içgüdülerin iradî eylemlerden başka bir şey olmadığını, bu iradî eylemlerin tekrar ve alışkanlıkla bilinçsiz hale geldiklerini ve böylece kalıtım yoluyla aktarıldıklarını iddia edip buna dair pek çok örnek veriyorlarsa da Paulescu'ya göre, bu yazarlar eylemin idrakı ile amacın idrakını karıştırıyorlar. Paulescu, bu iddianın kabul olunamayacağına dair ünlü Fransız doğa bilimci Fabre'ın¹⁹ bir örneğini aktarır. *Ammophila*²⁰ adında bir zarkanatlılar takımına ait bir böceğin larvası büyük bir tırtılın canlı dokularıyla beslenmektedir. Bundan dolayı böceğin tırtılı canlı olarak ve hareketleriyle larvaya zarar vermemesi için hareketsiz hale getirmesi gerekir.

¹⁹ J. H. Fabre 1823-1915, Fransız böcekbilimci.

²⁰ *Ammophila* zarkanatlılar takımından avladığı tırtılları önce felç edip sonra içlerine yumurtlayan arı cinsi.

Gerçekten de Ammophila, avını öldürmeksizin iğnesini tırtılın karnının orta çizgisi üzerinde bulunan dokuz noktaya saplayarak tırtılın hareketlerine hükmeden ganglionları tahrip ederek hayvanı felce uğratar ve bu operasyonu mükemmel bir ustalık ve doğrulukla yapar. Eğer içgüdü önceden iradî olsaydı Ammophila, tırtılın anatomisini, ganglionların yerleşimini ve hatta bunların fizyoloji ve işlevlerini bilmesi gerekirdi. Bundan başka Ammophila, larvasının tırtıla olan gelecekte ihtiyaç duyacağını da anlaması gerekirdi. Halbuki Ammophila, larvasının topraktan çıktığını göremeden ölüyor. Bundan dolayı, Paulescu bu iddiayı, yani idraki eylemlerin içgüdüye dönüştüğü iddiasını kabul etmez (Paulescu, N. C., 1909f, Felsefe-i Hayâtiyye VI, s. 233).

Ankaralı Ali Rıza'nın "Biyoloji Felsefesi'nden: İradî Eylemler" adıyla çevirdiği 7. kısımda ilk konferansın sonuna gelinir ve yaşamın ayırt edici özelliğinin ne olduğu sorusunun cevabı verilir. Daha sonra Ankaralı Ali Rıza, *Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu* adlı eserin ilk konferansı olan "Finalité'nin çevrisini tamamlayarak "Matérialisme" adlı ikinci konferansın çevirine başlar. Bu konferans materyalist hipotez, kendiliğinden üreme hipotezi ve A. Dastre'ın²¹ 1904 yılında kaleme aldığı *La vie et la mort* [Yaşam ve Ölüm] adlı eserinin değerlendirildiği ek ile toplamda üç bölümden oluşur. Bu kısımda materyalist hipotez başlığı altında Paulescu'nun materyalistlere yaptığı eleştiriler ele alınır.

Paulescu'ya göre bilimsel gözlemler bize canlı varlıkların aşağıdaki iki temel özelliğe sahip olduğunu gösterir. Bunlar:

1. Bir veya daha fazla hücreden oluşan, özel bir organizasyona, gelişime sahip ve üremeyle sonuçlanan protoplazmik bir vücut;
2. Beslenme ve ilişkilerin yaşamsal fenomenleri.

Paulescu'ya göre, şimdye kadar anlattıklarımızdan şu sonuç çıkar; organizasyon ve gelişim ve hatta yaşamsal fenomenler, cansız doğanın eylemlerinden ve olgularından, yalnızca bireyin korunması ve türün devamından ibaret bir amaç ve gaye doğrultusunda gerçekleşmesiyle ayrılır. Morfolojik ve fizyolojik ereksellik canlı varlıkların ayırt edici özelliğidir (Paulescu, N. C., 1909g, Felsefe-i Hayâtiyye VII, s. 251).

Geçen konferansta üzerinde durduğumuz soru, hayatın sebeplerinin ne olduğuydu. Bunun cevabını morfolojik ve fizyolojik ereksellik olarak

²¹ Albert Dastre (1844-1917), Fransız fizyolog.

belirlemiştik. Şimdi sormamız gereken esas soru “bu morfolojik ve fizyolojik erekselliğin sebebi nedir?” olmalıdır (Paulescu, N. C., 1909g, Felsefe-i Hayâtiyye, VII, s. 251).

A. Materyalist Hipotez

Yaşam sorununu çözme iddiasında bulunan hipotezler arasında bir tanesi vardır ki, bütün bilim insanlarının büyük bir kısmı fikirlerini bu noktada toplamaktadır. Bu materyalist hipotezdir. Ancak Paulescu’ya göre, materyalizm sorduğumuz soruya cevap veremez. Biz canlı varlıklarda görülen morfolojik ve fizyolojik erekselliğin sebebini arıyoruz. Materyalizm ereksellik fikrini reddederek, doğada yalnızca fail nedenlerin mevcut olduğunu, ereksel nedenlerin olmadığını iddia eder. Bu iddia, canlı varlıkların gözlemlenmesi ve araştırılmasından elde edilen sonuçlarla çelişmektedir. Daha sonra yerine getirilecek işleve göre meydana getirilen hiçbir hücresel ya da bireysel organ yoktur. Ayrıca belirli bir amaç gözetilmeden gerçekleşen hiçbir hücresel ya da bireysel yaşamsal olay da yoktur. Morfolojik eylemler ve fizyolojik olaylar, esasen cansız doğada olduğu gibi madde ve kuvvetin değişiminden ibaret ise de cansız doğada gerçekleşen olaylardan farkları ereksellik ve bir amaç taşımalarıdır (Paulescu, N. C., 1909g, Felsefe-i Hayâtiyye, VII, s. 252).

Kısacası materyalizm, mantığın en temel kurallarına ciddi olarak aykırıdır. İlk olarak, bu teori taraflı bir gözlem üzerine kurulmuştur. Yaşamsal olayların ayırt edici özelliklerinden biri olan erekselliğe gözlerini yummaktadır. Çünkü erekselliğin kabulü düşünce sistemlerini altüst eder. İkinci olarak, materyalizm, erekselliği inkâr etmek için canlı ile onun ölü bedenini ve de cansız cisimleri birbirine karıştırarak özdeşleştirir. Üçüncü olarak bu teori, yanlış bir akıl yürütmenin sonucudur. Çünkü doğrudan doğruya duyu organlarımıza temas eden şeylerin haricinde hiçbir şey olmadığını ve olmayacağını kabul eder. Ancak biliyoruz ki duyu organlarımızı etkileyen enerji yalnızca bazı şekillerinden ibarettir, hatta elektrik, manyetizmayı, hareket, sıcaklık ve ışığa dönüşmedikçe anlayamıyoruz. Yani bu kuvvetler için özel bir duyumuz yoktur. Materyalistlerin teorilerine temel olarak kabul ettikleri madde bile duyu organlarımız üzerinde doğrudan doğruya etkiye sahip değildir. Dördüncü ve son olarak bu teori gerek morfolojik ve gerek fizyolojik yaşamsal olayları açıklamaktan acizdir. Çünkü yaşamın başlangıcından itibaren önceden belirlenmiş bir plan gereği meydana gelir gibi

görünen, organların oluşumu, üremeye yol açan gelişim ve nihai hedefi bireyin yaşamının korunması ve türün devamı olan bir amaç doğrultusunda gerçekleşen yaşamsal olayların kesintisiz bir şekilde devam etmesini ve düzenini göz önüne ve dikkate almaz. Ayrıca içgüdüsel eylemler ve iradi eylemler adı altında incelediğimiz ilişki fenomenlerini ve bunlarla bağlantılı hayranlık uyandıran olguların bilinçli karakterini yorumlayacak konumda değildir. Paulescu'ya göre, işte bu nedenlerden dolayı materyalizm reddedilmedir (Paulescu, N. C., 1909g, Felsefe-i Hayâtiyye, VII, s. 252).

Ankaralı Ali Rıza'nın "Biyoloji Felsefesi'nden: Kendiliğinden Üreme Hipotezi" adıyla çevirdiği 8. kısımda "Materyalizm" adlı konferansın ikinci bölümü olan kendiliğinden üreme hipotezi ele alınır. Bu bölümde, Paulescu'nun Haeckel'in görüşlerine yaptığı itirazlar ele alınarak kendiliğinden üreme hipotezinin geçersizliği gözler önüne serilmeye çalışılır:

B. Kendiliğinden Üreme Hipotezi

Bu hipotez, materyalizm hipotezinin bir tamamlayıcısından başka bir şey değildir. Buna göre, canlı varlıklar cansız maddeden kendiliğinden türemişlerdir. Ancak canlı maddenin yapay olarak sentezlenememesi ve Pasteur'un hiçbir canlının hatta en düşük organizasyonlu mikroskobik varlıkların bile cansız maddeden kendiliğinden üremeyeceğini reddedilemez bir şekilde kanıtlaması, bu hipotezin ne kadar temelsiz olduğunu gösterir (Paulescu, N. C., 1910a, Felsefe-i Hayâtiyye, VIII, ss. 331-332).

Paulescu'ya göre, yirminci yüzyılın başında kendiliğinden üremeyi savunan yalnızca Jena Üniversitesi zooloji hocaları Haeckel'dir.²² Haeckel, karbonun azotla ve suyla tesadüfi birleşiminden, protoplazma ve çekirdeğe farklılaşmamış albüminoid bir maddenin ortaya çıktığını iddia edip bu varsayımsal kimyasal maddeyi canlı varlık mertebesine yükseltmiş ve ona moner adını vermiştir. Ona göre, monerler kendiliğinden üremeyle meydana gelen canlı varlıklardır. Ancak araştırmalar ve ortaya çıkan gerçekler, Haeckel'in bu iddiasını üç kez çürütmüştür (Paulescu, N. C., 1910a, Felsefe-i Hayâtiyye, VIII, s. 332).

İlk olarak, moner kavramına materyalist bilim insanları büyük bir hevesle yaklaşmışlar ve bu hayali varlığa bir gerçeklik kazandırmaya

²² Ernest Haeckel (1834-1919), Alman zoolog ve filozof. En önemli eserlerinden birisi 1868 yılında yayınlanan *Yaratılış'ın Tarihi*'dir. Monizm adlı felsefe ekolünün en önemli temsilcilerinden biridir.

çalışmışlardır. 1868'de Huxley²³ denizin dibinde şekilsiz bir mukus formunda bir moner bulunduğunu ilan etmiş ve bu keşfini Haeckel'e ithaf ederek bunu *Bathybius haeckelii* olarak adlandırmıştır. Bu keşif, büyük bir heyecan yaratmış ve kendiliğinden üreme hipotezine birçok yerden doğrulama gelmiştir. Ancak bu zafer kısa sürmüş ve 1879'da Bathybius yine Huxley tarafından reddedilmiştir. 1882'de Milne-Edwards ilkel bir canlı varlık olarak kabul edilen şeyin sünger ve zoofitler tarafından salgılanan ve av aletlerine bulaşan mukustan başka bir şey olmadığını Bilimler Akademisi önünde ispat ederek kendiliğinden üremeye şiddetli bir darbe indirmiştir (Paulescu, N. C., 1910a, Felsefe-i Hayâtiye, VIII, s. 332).

İkinci olarak Haeckel tarafından tek hücreliler sınıfından ancak çekirdeksiz birtakım monerler keşfediliyordu. Ancak mikroskop alanında yaşanan gelişmeler Haeckel'in keşfettiğini iddia ettiği çekirdeksiz hücrelerin çekirdekli olduğunu, doğada çekirdeksiz bir hücre olamayacağını ispatlamıştır²⁴ (Paulescu, N. C., 1910a, Felsefe-i Hayâtiye, VIII, s. 332).

Üçüncü ve son olarak, bu gelişmelere rağmen Haeckel inadında ısrar ederek moner ve kendiliğinden üremeyi desteklemek için bir yol buldu. Ancak meseleyi deney sahasından çıkararak, dünya üzerinde ilk canlı varlığın ortaya çıktığı zamanda kendiliğinden üremenin gerçekleştiğini iddia etti. Kendiliğinden üremenin bugün artık gerçekleşmemesine rağmen, başlangıçta gerçekleştiğini ve bu yolla ilkel bir monerin meydana geldiğini ve diğer tüm canlıların ise bu monerden doğduklarını savundu. Paulescu'ya göre, histoloji monerin bugün var olmadığını, fizyoloji de canlılar dünyasının başlangıcında var olmasının imkânsız olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü Paulescu'ya göre, kendi başına hayatta kalabilen tek canlı grubu yeşil bitkiler ya da genel olarak, klorofile benzer özelliklere sahip farklılaşmış bir maddeyle donatılmış canlı varlıklardır. Bu nedenle dünya üzerinde ilk ortaya çıkan canlıya dair bir hipotez ortaya koymak gerekirse, ilk canlı yeşil bitkidir demek gerekir.²⁵ Dolayısıyla dünya üzerinde yaşayabilen ilk canlı

²³ Thomas Henry Huxley (1825-1895, İngiliz biyolog ve evrimci.

²⁴ Her ne kadar moner gerçek olmasa da Paulescu'nun iddia ettiği gibi bütün hücreler çekirdeğe sahip değildir. Günümüzde monera alemindeki canlılar çekirdeksiz mikroorganizmalardır.

²⁵ Bugün bilim insanlarının büyük bir çoğunluğu dünya üzerindeki oluşan ilk yaşam formunun heterotrof olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla bu bilgi doğru değildir.

moner olamaz. Haeckel'in moner hipotezi artık bu şartlara göre temelsizdir (Paulescu, N. C., 1910a, Felsefe-i Hayâtiyye, VIII, s. 332).

Ankaralı Ali Rıza son üç kısımda ise, Paulescu'nun Bilimler Akademisi üyesi, Sorbonne Üniversitesi fizyoloji hocası A. Dastre'in 1904 yılında yayımladığı *La vie et la mort* [Yaşam ve Ölüm] adlı eserine yaptığı eleştirileri ele alır. Paulescu, Dastre'in bu kitabına yaptığı eleştirileri altı bölüme ayırır.

I

Paulescu'ya göre bilim bize şunu göstermektedir; her canlı varlığın vücudu esasen protoplazmadan oluşur ve bir ya da daha fazla hücreden meydana gelir. Dastre, yaşam fenomenlerinin yalnızca protoplazmada gözlemlendiğini iddia eder ve ekler: "Eğer bu yasalar mutlak olsaydı, eğer yaşam, hücre şeklinde olan albüminli protoplazmadan başka bir şeyde bulunmaysaydı, maddenin yaşamı sorunu olumsuz bir şekilde çözüldü". Daha sonra bu yasaların mutlak karakterini zayıflatmak için şu istisnaya başvurur: "Merotomi yani amputasyon deneyleri bize hücre gövdesinin ve çekirdeğinin varlığının, yani hücrenin bütünlüğünün gerekliliğini öğretir. Ama aynı zamanda bize bu bütünlüğün yokluğunda ölümün hemen gerçekleşmediğini de öğretirler. Yaşamsal olguların bir kısmı çekirdeksiz protoplazmada, sakatlanmış, tamamlanmamış hücrede meydana gelmeye devam eder" (Paulescu, N. C., 1910b, Felsefe-i Hayâtiyye IX, ss. 116-117).

Ancak Paulescu'ya göre, bu istisnayı meydana getiren olguları dikkatle incelersek, çekirdeğinden yoksun hücre parçası artık büyüme ve çoğalma yeteneğine sahip değildir. Yani yaşamı karakterize eden morfolojik eylemlerden hiçbirini sergileyemez. Çekirdeksiz olan bu parçada devam eden olgulara gelince, bunlar yalnızca kısa bir süre devam eder ve kısa süre sonra kesin olarak sona erer: Ölüm, daima zorunlu ve çok hızlıdır ve bunu çekirdeksiz olan parçanın parçalanması takip eder. Dolayısıyla, çekirdeksiz protoplazmada hiçbir yaşamsal eylem gerçekleşmeye devam etmez (Paulescu, N. C., 1910b, Felsefe-i Hayâtiyye IX, s. 117).

II

Gözlemler bize gösteriyor ki, bir canlı uygun bir ortama yerleştirildiğinde, bu ortamda bulunan besin maddelerini (hidrokarbon, nitrojen ve mineral) emilebilir hale getirmek için belirli dönüşümlere uğratır. Daha sonra bunları vücudunun oluştuğu maddelere benzer hale getirmek için özümleme yapar ve böylece yavaş yavaş belirli bir biçim kazanır ve yaralarını

iyileştirir. İşte bu durum canlı varlıkların ayırt edici özellikleri gibidir. Ancak Dastre'a göre, cansız cisimler de bu yetilere sahip olduğunu, özellikle kristaller uygun bir kültür ortamının içine konulursa, yani maddesinin çözeltisine yerleştirilirse, çekirdeklenerek büyür ve hatta tıpkı canlı varlıklar gibi sakatlıklarını onarabilir. Bu açıdan bakıldığında, canlı varlıklar ile cansız cisimler arasında mükemmel bir benzerlik mevcuttur. Ancak Paulescu'ya göre, Dastre'ın mükemmel bir benzerlik dediği şey, çok yüzeysel bir gözlemden ibaret olup farklı şeylere aynı adı vermemizden kaynaklanır ve Dastre'ın bu iddiası şu şekilde çürütülebilir (Paulescu, N. C., 1910b, Felsefe-i Hayâtiye IX, s. 117).

İlk olarak, Dastre'ın kültür ortamı dediği şey, yine bu cismin kendi çözeltisidir. Her bir çözelti, çözünen bir sıvının molekülleri arasında dağılmış, karışmış çözünmüş cisim moleküllerinden oluşur. Ne zaman ki, çözünen madde kristalleşir, molekülleri doğalarını değiştirmeksizin tekrar bir araya gelir. Dolayısıyla gerek kristal şeklinde gerek çözelti şeklinde olsun, molekülleri toplanmış veya dağılmış aynı maddeye sahibiz. Bir kültür ortamına konulan mikrop ise ortamın moleküllerini sadece toplamak değil, aksine, onları oldukça karmaşık bir yapım sürecine sokarak, ortamın maddesine benzemeyen, kendi maddesine dönüştürür. Bu durumda mikrop ile kristal ya da çözelti ile kültür ortamı arasında hiçbir benzerlik yoktur (Paulescu, N. C., 1910b, Felsefe-i Hayâtiye IX, s. 117).

İkinci olarak, kristallerin oluşumu, Dastre tarafından "özümleme" ve "büyüme" olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırma doğru değildir. Bir kristal, aynı kimyasal maddenin moleküllerinin kümelenmesinden oluşmuş kristal parçacıklarından meydana gelmiştir. Bu kristal parçacıklar, homojen olup kimyasal maddenin konsantre bir çözeltisi içinde, bu maddenin moleküllerinin yan yana gelmesiyle, ayrı ayrı bir şekilde oluşur; daha sonra bunların da sırayla, sabit bir yönde yan yana gelmesiyle kristal oluşur ki bu durum, fizikokimyasal kuvvetlerin etkisiyle açıklanır. Bu nedenle çözelti içinde oluşan moleküllerin ve kristal parçacıkların bu mekanik yan yana geliş ile canlı varlıkların özümlemesi, yani kültür ortamındaki heterojen maddelerin protoplazmaya dönüşmesi, arasında bir benzerlik yoktur. (Paulescu, N. C., 1910b, Felsefe-i Hayâtiye IX, s. 117).

Son olarak, kristallerin kendilerini iyileştirmesi konusuna geçerek Dastre bu konuda diyor ki: "Başka bir deyişle, kristal oluşumu işi hasarlı

noktada normal koşullar altında olduğundan çok daha aktiftir. İyileşen bir varlıkta da durum farklı değildir". Daha yakından incelersek, materyalistlerin kristallerdeki onarım ve canlılardaki iyileşme arasında kurmak istedikleri analogi hemen ortadan kalkar. Bozulmuş kristallerin onarımı tamamen fiziksel bir olguya bağlıdır. Fakat canlı varlıkların yaralarının iyileşmesi de böyle değildir. Tek hücreli organizmalarda yapılan gözlemler bize gösteriyor ki tek hücrelilerde yaraların iyileşmesi sadece yaralanan yerde çevredeki maddelerin birikmesiyle gerçekleşmiyor. Bütün hücrenin beslenmesi daha yoğun bir hale gelerek, besleyici maddelerin özümlemesi ve protoplazmaya dönüştürülmesinin daha aktif olduğu görülüyor. Çok hücreli organizmalarda, yaralı bölgede damar genişlemesi ve bunun neticesi olarak beslenmenin artması ve hücre çoğalması meydana geliyor. Bu hücreler öyle bir düzen üzerine çoğalıyorlar ki bu durum yalnızca fizikokimyasal güçlerle izah edilemez. Dolayısıyla kristallerin tahribatını onarmak ile canlı varlıkların yaralarını onarmak ya da iyileştirmek arasında kesinlikle hiçbir ortak nokta yoktur (Paulescu, N. C., 1910b, Felsefe-i Hayâtiye IX, ss. 117-118).

III

Paulescu'ya göre, modern materyalistler cansız maddelerin de canlılar gibi üreme özelliğine sahip olduğunu iddia ederler. Örneğin Léo Errera²⁶, *Essais de philosophie botanique* [Botanik Felsefesi Üzerine Denemeler] adlı kitabında kristalleşme ile hayvanlar ve bitkilerdeki üreme süreçleri arasında bir benzerlik olduğunu iddia etmiştir. Ancak günümüzde her canlının, kendiliğinden önce gelen ve kendisine benzeyen başka bir canlıdan doğduğu kesin olarak bilinmektedir. "Bazı kristaller" diyor, Dastre, "önceki bir bireyden doğar; daha önceki bir kristalin nesli olarak düşünülebilirler". Dahası, bu kristaller canlı varlıkların "kendiliğinden üremesine" ve hatta bir kültür ortamında mikropların "ekilmesine" ve "üremesine" benzer fenomenler sergilemektedir (Paulescu, N. C., 1910b, Felsefe-i Hayâtiye IX, s. 118).

Paulescu'ya göre, herkes doymuş çözelti ve aşırı doymuş çözeltinin ne anlama geldiğini bilir. Aşırı doymuş bir sodyum sülfat çözeltisine kristal bir sodyum sülfat parçacığı eklenirse, kristalleşme meydana gelir ve tüm fazla tuz birikene kadar bu ilk çekirdeğin etrafında hızla yayılır. Bu olaya ısı salınımı eşlik eder. Belirli koşullar altında, küçük kristaller aşırı doymuş

²⁶ Léo Errera (1858-1905). Belçikalı botanikçi.

çözeltilerde kendiliğinden ortaya çıkar ve dışarıdan eklenen kristal gibi katılaşma için başlangıç noktası olur (Paulescu, N. C., 1910b, Felsefe-i Hayâtiye IX, s. 118).

Materyalistlere göre, aşırı doymuş bir çözeltinin içerisine bir kristal parçasının konması bir et suyu kültürüne mikrobun ekilmesine benzer. Bu aşırı doymuş çözeltinin kristalleşmesi, eklenen kristalin üremesi ve çoğalmasındır. Dastre'in sözleriyle eğer bu olayı uygun bir kültür içine ekilmiş bir mikrop türünün çoğalmasıyla karşılaştırırsak hiçbir fark olmadığı görülür ve ilk kristal, kendisine benzeyen bir ikincisini doğurur; bu da bir üçüncüsünü doğurur ve bu böyle birinden diğerine devam eder. Ancak Paulescu'ya göre, uygun bir kültür suyuna ekilen bir mikrop büyür; sonra kendi vücudu iki parçaya bölünür ve bunlar da iki başka mikrobun oluşturur; bunlar da büyüme ve bölünmeden sonra her biri iki yeni mikrop doğurur. Bilimsel olarak konuşmak gerekirse, ilk mikrobun ikincisini doğurması gibi, ilk kristalin de ikincisini doğurduğunu söylemek yanlıştır. Çünkü ikinci kristalin maddesini meydana getiren birinci kristalin maddesi değildir: ikinci kristal, moleküler güçlerin basit etkileşimiyle birincinin yanında kendi kendine oluşmuştur (Paulescu, N. C., 1910c, Felsefe-i Hayâtiye X, s. 133).

IV

Materyalistler cansız cisimlerin de canlıların evrimine²⁷ benzer bir evrim geçirdiklerini savunuyorlar. "Eskiler yıldızlar aleminin değişmez ve bozulamaz olduğuna inanırlardı". "Bu doğru değil" diyor Dastre ve Faye²⁸ dan bir alıntı yapıyor: "Yıldızlar her zaman var olmadılar; bir oluşum dönemleri var; benzer şekilde bir düşüş dönemleri olacak ve ardından nihai bir yok oluş gelecek". Paulescu'ya göre, Dastre'in bu kadar uzak örnekler toplamasına gerek yoktur. Odamı şu anda aydınlatan mum da daima mevcut değildir. O da bir oluşum dönemi ve benzer bir şekilde bir düşüş dönemi geçirecek ve ardından yok olacaktır. Eğer gök cisimleri bir evrime sahip iseler, mumun evrimi ile bir canlının evrimi arasında temel bir benzerlik vardır, demek gerekir (Paulescu, N. C., 1910c, Felsefe-i Hayâtiye X, s.134).

Erimiş sülfür soğuk suya dökülüp 230°C sıcaklığa getirildiğinde, kauçuk gibi elastik, şeffaf ve kehribar rengine yumuşak sülfür elde edilir.

²⁷ Daha önce de açıkladığımız gibi, Paulescu'nun burada bahsettiği evrim filogenetik değişme değil, canlının gelişimidir.

²⁸ Hervé Faye (1814-1902), Fransız astronom.

Normal sıcaklıkta, yavaş yavaş elastikiyetini kaybeder, opak, sert, kırılğan hale gelir ve doğal sülfürün formu olan ve normal sıcaklıkta hiçbir değişikliğe uğramadan süresiz olarak koruduğu düzgün sekiz yüzlü sülfür durumuna geri döner. Bunun gibi, erimiş sülfür bir potada soğumaya bırakıldığında, uzun, prizmatik, esnek ve şeffaf iğneler şeklinde katılaşır. Kendi haline bırakılan bu iğneler yavaş yavaş şeffaflıklarını kaybeder, opaklaşır ve ufalanır ve mikroskopla bakıldığında, tamamının doğal sülfürün formu olan sekiz yüzlü oldukları görülebilir. Bir molekülden diğerine olan bu geçiş çok yavaş ve tamamlanması seneler alsada bunda bir canlının evrimine benzer bir şey var mıdır? Yoktur. İşte cansız cisimlerin, canlıların evrimine benzer bir evrime sahip olduğuna dair sunulacak kanıtlar tıpkı bunun gibidir (Paulescu, N. C., 1910c, Felsefe-i Hayâtiyye X, s. 134).

V

Paulescu'ya göre, çevre şartları değiştiğinde, canlının uyum sağladığı durumda olmadığında veya anormal bir koşul ortaya çıktığında canlı uygun olmayan şartlardan kurtulmak ve kendini korumak için bir tepki verir. Tepkilerin nedenlerine, yani çevre şartlarındaki değişikliklere uyarıcılar, canlının bu uyarıcılara karşı tepki verme yetisine uyarılabilirlik adı verilir. Bu kadar basit ve açık olan bu değişimler, birbirine benzemeyen şeyleri tarif etmek için uyarıcılar kelimesi kullanıldığından dolayı birtakım karışıklıklara neden olmuştur. Bugün hâlâ fizyolojide hüküm süren bu karışıklıktan materyalizm kendi teorileri lehinde deliller toplamak için yararlanmaktadır. Bazı fizyologlar optimum çevre şartlarını uyarıcılar gibi değerlendirmektedirler. Dastre da, bu iddiada bulunarak “Temel ve protoplazmik varlık, canlılık fenomenlerini ortaya koymak için dış dünyaya, orada karşılaşacağı ve canlılığın uyarıcıları ya da dışsal koşulları olarak adlandırılacak bazı elverişli koşullara ihtiyaç duyar. Yaşamsal tezahürler için gerekli olan dışsal ya da fizikokimyasal koşullar dört tanedir. Bunlar: nem, hava ya da daha doğrusu oksijen, ısı ve çevrenin belirli bir kimyasal yapısıdır” demektedir (Paulescu, N. C., 1910c, Felsefe-i Hayâtiyye X, s. 134).

Ancak Paulescu'ya göre, canlının yaşadığı optimum çevre şartları değişmedikçe uyarıcı olamaz. Yani sıcaklık optimum derecede iken uyarıcı olamaz. Fakat bu derecenin altında veya üstündeki sıcaklık uyarıcı olabilir. Aynı durum dış ortamda bulunan oksijenin ortamdaki oranı optimum orandan yüksek ya da az olmadıkça uyarıcı olamaz. Yalnız optimum durumun

üstünde ve altında faaliyetlerde aşırılık, kendini savunma eğilimi ve tepki ortaya çıkar. Eğer çevre şartlarındaki değişiklik daha da artarsa, yaşamsal faaliyet azalır ve sonunda durur. İşte çevrenin aşırıya kaçmış veya azalmış şartları gerçek uyarıcılar olabilir ve bunların uyardığı tepkilere uyarım denir (Paulescu, N. C., 1910d, Felsefe-i Hayâtiyye XI, s.171).

Dastre; “Eylemsizlik yasası cansızlara özgü değildir. Canlılara da uygulanır. Canlılarda görülen kendiliğindenlik yanılısamadır. Bütün fizyoloji onu reddeder” demektedir. Paulescu’ya göre, bu durum önceden belirtilen karışıklığın sonucudur. Kendiliğindenliği reddeden fizyoloji değil, bazı fizyologlardır. Bir döllenmiş yumurtanın ve gelişmekte olan embriyonun ve genel olarak uygun çevresel koşullara konulan bütün canlıların kendiliğindenliği inkâr edilemez. Gerçekte kendiliğindenlik, dış etkilere bağımsız bir faaliyetin tezahürüdür. Eğer bir canlıdan kendi kendiliğindenliğini ispat etmesi istenilirse faaliyetine gerekli olan şartları yani optimum çevreyi ondan esirgememeliyiz. Canlı bir varlığın faaliyeti sürekli ve belli bir amaca yönelmiş olan morfolojik eylemler ve fizyolojik olgulardan ibarettir. Bu eylemler ve olgular özünde madde ve kuvvetin değişiminden başka bir şey değildir (Paulescu, N. C., 1910d, Felsefe-i Hayâtiyye XI, s.171).

Eğer bir ressamı “resim yapmayı bildiğini ispat et” deseydik ve aynı zamanda onun fırça, boya vs. temin etmesine izin vermeseydik, ressamın zoraki olarak hareketsizliğinden dolayı ressam eylemsizlik yasasına tabidir, boya, fırça vs. onun uyarıcılarıdır mı diyeceğiz? Cansız cisimler gerçekten de kendiliğindenlikten yoksundur. Örneğin bir kömür parçası alalım ve onu herhangi bir ortama koyalım, orada hareketsiz kalacaktır. Dış etkilere bağımsız hiçbir faaliyet göstermeyecektir. Cansız cisimler gibi, belirli bir amaca sahip kendiliğinden faaliyetten mahrum olan ölü varlıklar da ataletle sahiptir. Cansız bir beden uygun çevresel koşullara yerleştirildiğinde morfolojik eylemler ve fizyolojik olgulardan hiçbirini gerçekleştiremez (Paulescu, N. C., 1910d, Felsefe-i Hayâtiyye XI, ss. 171-172).

VI

Materyalistler cansız maddelerin de canlılar gibi kendini koruma ve savunma amacına sahip olgular gerçekleştirebileceklerini iddia ederler. Herkes tarafından bilinmektedir ki gerek gaz gerek sıvı ve gerek katı olsun cansız cisimlerin molekülleri hareket eder. Dastre, bu hareketlerin birçoğunun savunma amaçlı gerçekleştiklerini ispat etmeye çalışıyor ve diyor ki:

“Moleküllerin bu yer değiştirme özelliği, metalin belirli bir noktadaki durumunu değiştirmesine olanak tanıyor. Çok ilginç olan şey, bu yeteneğin belirli durumlarda kullanılmasıdır. Bu kullanım, bir hayvanın çevresine uyum sağlamasına ya da direnmek için kullandığı savunma yöntemlerine çok benzer”. Örneğin: Silindirik bir metal çubuk güçlü bir çekişe maruz kaldığında, genellikle önemli ölçüde uzamaya uğrar. Eğer kuvvet devam ederse, çubuğun bir noktasında bir daralma, bir boğum ortaya çıkar. Burası çubuğun kırılacağı yerdir. Ancak çekme kuvveti bir süre askıya alınırsa, diğer noktalarda yumuşak olan metal boğum noktasında sertleşmiş metal görünümünü almıştır; artık esnemez (Paulescu, N. C., 1910d, Felsefe-i Hayâtiyye XI, s. 172).

Burada başka herhangi bir yerde olduğundan daha fazla ihlal edilen moleküler çekim kuvvetleri, metal parçacıklarına (onları ayırma eğiliminde olan çaba sona erdiğinde) metalin görünümündeki değişikliğe karşılık gelen yeni bir eğilim kazandırmıştır. Bunda erekselliğin izi bulunabilir mi? Neden “kahramanca savunma” terimi kullanılıyor? Metal neyi savunuyor? Şeklini mi? Ama onun kendine ait hiçbir biçimi yoktur. Levha, tel, çubuk, küre, vs. şekilden hangisi verilirse onu alır. Bir çelik levhası alıyorum ve onu ikiye katlamaya çalışıyorum. Gerçekten, eğilip bükülüyor ve kuvveti kestiğim gibi hemen, esnekliği sayesinde ilk şeklini geri kazanıyor, kuvvet devam ederse kırılıyor. Hiç kimsenin aklına bu çubuğun bükülmeye direnmek için büküldüğünü söylemek gelir mi? Ya da moleküllerinin, maruz kaldığı kuvvet sırasında şeklini korumak ve varlığını savunmak için yeni bir eğilim kazandığını veya direnç göstermeden bükülüp katlanan kurşun levhanın bu teleolojik özellikten yoksun olduğunu söylemek? Yine de bu örnek Dastre’ın örnekleriyle aynıdır ve Dastre’ın şunları yazmasını engellemez: “Burada cansız bedenlerin içinde hüküm süren bağırsak faaliyetinin örnekleridir. Dahası, bu olgular bize bir kanıt daha kazandırır ve bu faaliyetin, hayvanlarınkı gibi, yabancı müdahaleye bir yanıt olduğunu ve bu yanıtın, yine hayvanlarınkı gibi, cansız cisimin savunmasına ve korunmasına uyarlandığını gösterir” (Paulescu, N. C., 1910d, Felsefe-i Hayâtiyye XI, s. 172).

Şimdi söylediklerimizi özetleyerek materyalizm yöntemini meydana çıkaralım:

1. Materyalizm durumun, olguların kapsamını aşan ifadeler kullanır ve sonra keyfi olarak genelleme yapar.

2. Eş anlamlı sözcükler kullanırlar ya da birbirine benzemeyen şeylere aynı adı verirler; sonra, dilin bu şekilde kötüye kullanılmasından kaynaklanan karışıklıktan yararlanarak, canlı varlıklarla cansız cisimlerin benzerliğini ve hatta özdeşliğini ileri sürerler ve buradan kendi teorileri lehine argümanlar çıkarırlar. Ancak safsataya yol açan bu tür akıl yürütmeler şüphesiz ki bilimsel değildir (Paulescu, N. C., 1910d, Felsefe-i Hayâtiyye XI, ss. 172-173).

Sonuç

Paulescu incelediğimiz iki konferansın birincisinde canlı varlıkların ayırt edici özelliklerinin ne olduğunu tartışmış ve bu özelliklerin morfolojik ve fizyolojik ereksellik olduğu sonucuna ulaşmıştır. İkinci konferansında ise materyalizmi çeşitli açılardan eleştirmiş ve bu düşüncenin olgularla örtüşmeyen ifadeler kullandığını ve canlı ve cansız varlıklar arasında doğru olmayan bir analogi üzerinden kendi lehine argümanlar ürettiğini ileri sürmüştür. *Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu'nün* çevrilmesi ve *Sırat-ı Müstakim* adlı İslamcı bir dergide yayımlanması gerçekten dikkat çekicidir.

Bilindiği üzere, “isbat-ı vacib” ya da Tanrı’nın varlığının kanıtlanması, tarih boyunca din adamlarını ve filozofları meşgul eden bir konudur. Batı felsefesinde ortaya atılan Tanrı kanıtlamaları buna en önemli örnektir. Bu tanrı kanıtlamaları din ve felsefe temelli iken yirminci yüzyılla beraber bilimi konu alan tanrı kanıtlamaları oldukça popüler hale gelmiştir. Ankaralı Ali Rıza’nın kısmen çevirerek Osmanlı bilim ve düşün topluluklarının ilgisine sunduğu metin, bilimsel bilgilerden yola çıkarak Tanrı kanıtlamasının yapılabileceğini gösteren ilk metinlerden biridir. İzmirli İsmail Hakkı’nın *Yeni İlm-i Kelam* adlı eseriyle yirminci yüzyılda bu konuda öncülüğü üstlendiği genel kabul görse de modern biyolojinin son gelişmelerinden hareketle Tanrı’nın varlığının kanıtlanabileceğini savlayan Paulescu’nun bu eserini Ankaralı Ali Rıza’nın daha önce yayımladığı görülmektedir.

Osmanlılarda evrim kuramına ve materyalizme karşı çıkan düşünürler, itirazlarını genellikle din temelli argümanlar üzerinden geliştirirken Ankaralı Ali Rıza’nın söz konusu çevirisi ile birlikte kapsamlı bir bilimsel reddişin ortaya konmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca yine Osmanlılarda incelediğimiz esere kadar materyalizmin reddi daha çok Büchner’in *Madde*

ve *Kuvvet* adlı eseri üzerinden yapılırken, burada Dastre üzerinden bir biyolojik materyalizm reddiyesi yapılmıştır.

Bu eserle birlikte Dastre'ın Osmanlı aydınları üzerindeki etkisini de görmekteyiz. Şöyle ki, Subhi Edhem *Hayat ve Mevt* adlı eserinde Dastre'ı olumlarken, Paulescu üzerinden Ankaralı Ali Rıza ise Dastre'ı eleştirmektedir.

Kaynaklar

- Benția, D., Saceleanu, M. V., Marinescu, A. A., & Ciurea, A. V. (2021). Centenary of Insulin Discovery (1921-2021): Nicolae Paulescu's Original Contributions. *Acta Endocrinologica (Bucharest)*, 17(3), 406-411.
- De Leiva, A., Brugués, E., & de Leiva-Pérez, A. (2011). The discovery of insulin: Continued controversies after ninety years. *Endocrinologia y nutricion: Organo de la Sociedad Espanola de Endocrinologia y Nutricion* (C. 58, Sayı 9, ss. 449-456). <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22036099/>
- De Leiva-Hidalgo, A., & De Leiva-Pérez, A. (2023). On the occasion of the centennial of the Nobel Prize in Physiology or Medicine, 1923: Nicolae C. Paulescu—between scientific creativity and political fanaticism. *Acta Diabetologica*, 60(11), 1513-1530. <https://doi.org/10.1007/s00592-023-02136-6>
- Laron, Z. (2008). Nicolae C. Paulescu—scientist and politician. *Isr Med Assoc J*, 10(7), 491-493.
- Paulescu, N. C. (1907). *Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu*. Librairie Bloud.
- Paulescu, N. C. (1909a). Felsefe-i Hayâtiyye Yâhûd İsbât-ı Vâcib: İfâde ve Mevcûdât-ı Zevî'l-Hayâtın Müşâhedesi,. *Sırat-ı Müstakim*, 3(60), 123-125.
- Paulescu, N. C. (1909b). Felsefe-i Hayâtiyye Yâhûd İsbât-ı Vâcib: Zevî'l-Hayâtın Tekâmül ve Tenâsülü. *Sırat-ı Müstakim*, 3(61), 138-139.
- Paulescu, N. C. (1909c). Felsefe-i Hayâtiyye Yâhûd İsbât-ı Vâcib: 'Alâ'im-i Hayâtiyye. *Sırat-ı Müstakim*, 3(62), 152-153.
- Paulescu, N. C. (1909d). Felsefe-i Hayâtiyye Yâhûd İsbât-ı Vâcib: Zevî'l-Hayâtı Hâdisât-ı Nesebiyye. *Sırat-ı Müstakim*, 3(63), 171-173.

- Paulescu, N. C. (1909e). Felsefe-i Hayâtiyye Yâhûd İsbât-ı Vâcib: İdrâkî Olan Te‘âmülât-i Sevk-i Tabîa. *Sırat-ı Müstakim*, 3(64), 186-187.
- Paulescu, N. C. (1909f). Felsefe-i Hayâtiyye'den: Ef'âl-i İrâdiyye Efkâr-ı Mücerrede ve 'Umûmiyye – Kuvve-i Muhâkeme – Kuvve-i Müdrike. *Sırat-ı Müstakim*, 3(67), 232-233.
- Paulescu, N. C. (1909g). Felsefe-i Hayâtiyye'den: Ef'âl-i İrâdiyye -7-. *Sırat-ı Müstakim*, 3(68), 251-252.
- Paulescu, N. C. (1910a). Felsefe-i Hayâtiyye'den 8: Tenessül Bi-Nefsihî Faraziyyesi. *Sırat-ı Müstakim*, 3(73), 331-332.
- Paulescu, N. C. (1910b). Felsefe-i Hayât Yâhûd İsbât-ı Vâcib: Menşe'-i Hayât. *Sırat-ı Müstakim*, 4(85), 116-118.
- Paulescu, N. C. (1910c). Felsefe-i Hayât Yâhûd İsbât-ı Vâcib: Menşe'-i Hayât II. *Sırat-ı Müstakim*, 4(86), 133-134.
- Paulescu, N. C. (1910d). Felsefe-i Hayât Yâhûd İsbât-ı Vâcib: Münneb-bihât – İhtiyâr – Cemâdât-da Gâ'iyet. *Sırat-ı Müstakim*, 4(88), 171-173.

Öz: Yaşamın ne olduğu ve yaşamın doğası hakkındaki sorular, insanın kendini ve dünyayı sorgulamaya başladığı ilk andan itibaren en önemli sorular arasında öne çıkmıştır. Bunlara verilen cevaplar zaman içerisinde değişmiş ve ilk olarak felsefenin sınırları içerisinde ele alınmış, daha sonra XIX. yüzyılın ikinci yarısında biyolojinin bağımsız bir bilim haline gelmesiyle bilimsel bir zemine oturmuştur. N. C. Paulescu da yaşam üzerine düşünceleriyle XX. yüzyılın başında öne çıkan bir bilim insanıdır. Konu üzerine Bükreş Üniversitesinde üç konferans vermiş ve bunlar Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu adıyla kitap olarak yayımlanmıştır. Ankaralı Ali Rıza da bu eserin ilk iki konferansını kısa bir süre sonra Türkçeye çevirmiş ve Sırat-ı Müstakim'de tefrika olarak yayımlamıştır. Üçüncü konferansı da çevirmeyi planlasa da bu planını hayata geçirememiştir. Bu makalede önce Ankaralı Ali Rıza'nın kimliği ve Paulescu'nun eserini neden çevirdiği ele alınacak, ardından Paulescu ve çalışmaları kısaca tanıtılacak, son olarak da Physiologie Philosophique: Finalité, matérialisme, âme et Dieu adlı eserdeki düşünceler, Ankaralı Ali Rıza'nın yaptığı kısmi çeviri üzerinden tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Biyoloji felsefesi, N. C. Paulescu, Ankaralı Ali Rıza, sırat-ı müstakim.

